

Socijalistička stranka pod Zapaterom: nova era španjolske politike

Dario Nikić Čakar

Španjolska socijalistička radnička stranka (*Partido Socialista Obrero Español*, PSOE) nastala je potkraj 19. stoljeća i odmah je preuzela ulogu političkog predstavnika rastuće radničke klase

Španjolska socijalistička radnička stranka (*Partido Socialista Obrero Español*, PSOE) nastala je potkraj 19. stoljeća i odmah je preuzela ulogu političkog predstavnika rastuće radničke klase. Utemeljena na jasnima ideološkim postulatima osnivača Pabla Iglesiasa, stranka je od početka naglašavala važnost snažne organizacijske strukture koja je trebala biti prepreka ljevičarskima revolucionarnim avanturama. Tijekom španjolskoga građanskog rata PSOE se borio na strani republikanskih snaga, a okončanjem krvavoga trogodišnjeg sukoba i uspostavom rigidne Francove diktature, stranka se našla pod snažnom represijom novog režima. Tako je do 1948. Franco dao uhititi članove šest uzastopce izabranih izvršnih odbora PSOE-a, čiji su članovi kasnije pogubljeni ili osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne. Stranačko je vodstvo nakon tih traumatičnih iskustava početkom 1950-ih donijelo odluku o odlasku u egzil i svoju je političku aktivnost nastavilo u Francuskoj. Tijekom 1960-ih i početkom 1970-ih zbog snažne ekonomske modernizacije i djelomičnog ublažavanja represije stranka se počela organizacijski revitalizirati i obnavljati političku aktivnost u Španjolskoj, premda je formalno još uvijek bila ilegalna. U tom je razdoblju došlo do unutarstranačkog sukoba između službenog vodstva u egzilu i andaluzijskoga obnoviteljskog pokreta predvođenog dvojicom mladih socijalista, Felipeom Gonzálezom i Alfonsom Guerrom, koji su zahtijevali veću strategijsku i organizacijsku kontrolu nad strankom. Sukob je kulminirao na stranačkom kongresu u Toulouseu 1970. kada je ta mlada napredna skupina osvojila većinu mjesta u Izvršnom odboru, a četiri godine kasnije González je postao glavni tajnik stranke.

Dario Nikić Čakar, znanstveni novak na projektu "Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj" i polaznik doktorskog studija Komparativna politika na Fakultetu političkih znanosti. E-pošta:dnikic@fpzg.hr

Nakon Francove smrti 1975. stranka je aktivno sudjelovala u procesu dogovorne demokratske tranzicije koju su predvodile elite starog režima, ali je istodobno prolazila kroz razdoblje ideološke radikalizacije i naglašavanja snažne neomarksističke retorike. U stranci je velik utjecaj imala ortodoksna lijeva struja (*criticos*) koja je zagovarala radikalni program klasne borbe i marksističko tumačenje društvenih odnosa. Neposredno nakon prvih demokratskih izbora 1977. na kojima je PSOE ostvario značajan uspjeh i postao najjača opozicijska stranka vladajućem UCD-u (*Unión de Centro Democrático*), González je istaknuo kako je potrebno napraviti zaokret u stranačkoj politici i usmjeriti izbornu strategiju prema političkom centru, pretvarajući PSOE u umjerenu i modernu socijaldemokratsku stranku. On je

Nakon pobjede na izborima 1982. stranka nije imala dovoljno članova koji bi zauzeli sva osvojena administrativna mjesta na nacionalnoj i lokalnoj razini

smatrao kako su modernizacija i deideologizacija stranke jedini načini da se osvoji vlast, što je iziskivalo reviziju stranačkog programa. Ključnom se pokazala 1979. kada je PSOE pretrpio još jedan izborni poraz, a osobito zabrinjavajuća bila je apstinencija birača u tradicionalnima socijalističkim izbornim utverdama. Stoga je u pripremama za izvanredni stranački kongres te godine González izjavio kako se bez "osvojene većine ne može provesti socijaldemokratska transformacija. Da bi se osvojila većina nužno je predstavljati mnogo širi spektar (političkih interesa) nego što je prvotno planirano. Primjer će biti dovoljan da to ilustriram: u ovoj zemlji od 36 milijuna stanovnika ima 26 milijuna birača. Od tog broja njih trinaest (milijuna) ili pedeset posto nisu aktivni dio stanovništva, a upravo ta polovica može svojim glasovima odlučiti sudbinu naše zemlje". Na kongresu je González, pod prijetnjom da će dati ostavku na mjesto glavnog tajnika, uspio poraziti ortodoksnu ljevicu, a dogmatski marksizam koji je dotad dominirao stranačkim programom postao je puko *teorijsko i analitičko oruđe* čija je vizija poželjnoga španjolskog društva izgubila stvarnu važnost. Brza modernizacija stranke i njezino pretvaranje u umjerenu socijaldemokratsku alternativu raspadajućem UCD-u bili su ključni uvjeti za pobjedu na izborima 1982. Zadržavajući vjeru u socijalističke ideale, stranka je svoj program prilagodila tranzicijskoj stvarnosti u kojoj je "PSOE morao nastaviti buržujušku revoluciju kao prvi korak prema socijalističkom programu".

Duge godine vlasti: Gonzálezova vlada 1982-1996.

Do izbora 1982. González i Guerra uspjeli su uspostaviti čvrstu i centraliziranu stranačku organizaciju koju su obilježavali rigidni hijerarhijski odnosi između stranačkog vodstva, s jedne, te središnjih stranačkih tijela, lokalnih ogranaka i malobrojnih

članstva, s druge strane. Gonzálezova namjera bila je izgraditi stranku *čvrstu kao stijenu*, a tijekom 1980-ih PSOE je odavao dojam snažne unutarstranačke kohezije i kontrole. Te se stranačke osobine zasigurno mogu pripisati karizmatičkim leaderskim kvalitetama Felipea Gonzáleza, ali i koncentraciji moći u njegovima i Guerrinim rukama. Otvoreni unutarstranački sukobi bili su prava rijetkost, budući da glavno vezivno tkivo vodstva i članstva nisu bile ideologija, strategija ili politike, nego podjela moći, obećavajuće političke karijere, lukrativni položaji i nagrade. Kombinacija efektivne stranačke discipline, široko rasprostranjene patronaže i utjecaja karizmatičkog vođe osiguravala je stranačko jedinstvo i poslušnost, a socijalističke ideje izgubile su na važnosti još 1979. kada je provedena deideologizacija. U tom je pogledu zanimljiv podatak da nakon pobjede na izborima 1982. stranka nije imala dovoljno članova koji bi zauzeli sva osvojena administrativna mjesta na nacionalnoj i lokalnoj razini. No PSOE je u prvim godinama vlasti zabilježio veliki priljev novih članova, a osobito bogat rezervoar kadrova bila je Komunistička partija.

PSOE je u izbornu kampanju 1982. ušao sa sloganom koji je naglašavao promjenu (*cambio*), a politike koje je nudio bile su namijenjene stvaranju nove srednje klase. González je isticao nužnost modernizacije španjolskog društva i konsolidacije demokracije, osobito na područjima vanjske politike i obrane, državne decentralizacije, zaštite ljudskih prava, reforme obrazovnog i zdravstvenog sustava, te unapređenja prava žena i ravnopravnosti spolova. Socijaldemokratska vlada nastojala je socijalno zaštititi ugrožene skupine, pa su reformom visokog obrazovanja djeci iz obitelji s niskim primanjima osigurane stipendije kako se bi mogla kvalitetno školovati, a zdravstvene usluge i socijalna skrb prošireni su na sve kategorije stanovništva. PSOE se osobito trudio unaprijediti položaj žena koji je bio nezavidan zbog dugotrajne represije Francova režima koji je veličao muški paternalizam. Uspostavljen je sustav olakšica i posebnih prava, uključujući i javne klinike za pobačaj, kojima se nastojala potaknuti aktivnija uloga žena i izjednačiti ih u pravima s muškarcima. Nakon desetljeća političke izolacije i ekonomske autarkije, González je na međunarodnom planu učvrstio položaj Španjolske kao važnoga europskog i svjetskog centra, izgrađujući posebne odnose s državama Latinske Amerike. Potvrda takve vanjske politike bilo je primanje Španjolske u Europsku zajednicu 1986. Unatoč značajnima socijalnim i političkim reformama, nikad nije došlo do pravoga "kvalitativnog" raskida s kapitalističkim sustavom. Vladina ekonomska politika i s njom povezano oporezivanje i preraspodjela čvrsto su stajali na temeljima ortodoksne neoliberalne politike koja je smjerala ka otvaranju španjolskog tržišta i stvaranju kompetitivne ekonomije. Smatralo se kako su u pogledu ekonomske politike španjolski socijalisti pod Gonzálezom bili vrlo slični britanskim konzervativcima Margaret Thatcher. Takva strategija modernizacije s vremenom je izazvala oštre kritike ljevice, sindikata i unutarstranačke struje bliske Alfonsu Guerri.

Krajem 1980-ih González se počeo suočavati s padom povjerenja građana u vladu, ali i sve većim razočarenjem Španjolaca strankom i njezinim vodstvom. Tomu je najviše pridonijelo otkrivanje brojnih korupcijskih afera koje su izbile na vidjelo nakon izbora 1989. Razotkrivene afere i kasniji sudski postupci

pokazali su kako je dio vladajuće socijalističke elite razvio široku korupcijsku mrežu, koju je američki politolog James Petras nazvao *patrimonijalnim socijalizmom*. Neki istaknuti članovi Gonzálezove vlade i PSOE-a, u dogovoru s "krasnim ljudima" (*gente bonita*) financijske oligarhije, zloupotrebljavali su državne resurse u stranačke i privatne svrhe. PSOE-ova vlada bila je uključena u četiri oblika korupcijskih aktivnosti: nezakonito

Neki istaknuti članovi Gonzálezove vlade i PSOE-a, u dogovoru s "krasnim ljudima" (*gente bonita*) financijske oligarhije, zloupotrebljavali su državne resurse u stranačke i privatne svrhe

stranačko financiranje, pogodovanje privatnim tvrtkama u dobivanju javnih poslova, zlouporabu državnih resursa u privatne svrhe i zlouporabu resursa od strane državnih dužnosnika radi povećanja osobne političke moći. Jedan od prvih slučajeva korupcije poznat je kao "skandal Filesa": skupina konzultantskih agencija koje su savjetovala vladine dužnosnike o ekonomskim pitanjima dobivale su novac iz državnog proračuna za fiktivne i nepostojeće analize, a zatim su financijska sredstva preusmjeravale u PSOE-ovu stranačku blagajnu. Čak je i globalna korporacija Siemens uplatila PSOE-u donaciju posredstvom tih agencija ne bi li dobila posao na javnom natječaju, a Vrhovni sud je 1997. u procesu vezanom za taj slučaj proglasio PSOE krivim. Zsigurno najeksplicitniji slučaj bio je vezan za nezakonite aktivnosti Juana Guerre, brata zamjenika predsjednika vlade i zamjenika glavnog tajnika PSOE-a Alfonsa Guerre, koji je otkriven početkom 1990. On je bio upleten u zlouporabu vladinih ureda i stanova u Sevilli, a nezakonito stečenim novcem financirao je stranačke i privatne aktivnosti. Najveću političku cijenu platio je njegov brat Alfonso kojeg je González uklonio s mjesta zamjenika predsjednika vlade, ali je ostao PSOE-ov *iron man* i glavni stranački operativac.

PSOE je u posljednje desetljeće 20. stoljeća ušao opterećen korupcijskim aferama, sindikalnim nezadovoljstvom, lošim ekonomskim pokazateljima, ali i sve žešćim sukobima u samoj stranci. Sjeme razdora niknulo je između dviju struja: *guerristas*, skupine koja se formirala oko Alfonsa Guerre, nastojeći zaštititi svoje pozicije u stranci, i *renovadores* (obnovitelji), heterogene skupine koja je željela promijeniti stranački diskurs, stil i unutarnju organizaciju koju je smatrala rigidnom i monolitnom. Sukob je načelno riješen na stranačkom kongresu 1994. kada se González priklonio skupini *renovadores* koja je zauzela najvažnija mjesta u stranci, ali posljedice podjele osjećale su se i narednih godina. Suočen s brojnim strukturnim problemima na državnoj i stranačkoj razini, González je doživio poraz na parlamentarnim izborima 1996. i nakon četrnaest godina dominacije španjolskom politikom prepustio vlast konzervativnoj Narodnoj stranci (*Partido Popular*) José María Aznara. Pokušavajući se prilago-

broj 6 - lipanj 2011.

diti životu u opoziciji, stranačko je vodstvo nastojalo pronaći načine kako obnoviti stranku i ponovno je učiniti privlačnom i prihvatljivom biračima. Neočekivano rješenje ponudio je sam González na stranačkom kongresu 1997. kada je u svomu uvodnom govoru naglasio da se neće kandidirati za novi mandat na čelu stranke i objavio da se povlači iz političkog života. Odlazeći u stilu velikog kralja, González je svojim potencijalnim nasljednikom imenovao Joaquína Almuniju, pripadnika stare garde i bivšeg ministra u PSOE-ovim vladama. U ne previše razvidnome izbornom postupku Almunia je dobio podršku kongresa, ali odmah je postalo jasno kako se u PSOE-u neće dogoditi potrebna unutarnja katarza. Nastojeći učvrstiti svoj položaj i riješiti se hipoteke imenovanog nasljednika, Almunia je sljedeće godine organizirao unutarstranačke izbore na kojima se birao premijerski kandidat. Suprotno njegovoj nakani da se izborima legitimira pred strankom i biračima, rezultat je bio posve neočekivan jer je pobijedio Josep Borrell, *guerristas* i bivši ministar. Igrom sudbine dvoglavo vodstvo stranke nije dugo opstalo, jer se Borrell ubrzo morao povući zbog korupcijskog skandala u koji su bili upleteni njegova žena i neki bliski suradnici. Vrhunac PSOE-ove opozicijske agonije bili su izbori 2000. na kojima je Almunijina vizija španjolskog društva doživjela potpun krah. I dok se izbori poraz 1996. može smatrati *slatkim*, jer je PSOE izgubio vlast za samo jedan postotak, izborni rezultati 2000. zasigurno su bili *gorki*, jer je stranka ostvarila najgori rezultat od 1979. osvojivši "samo" 34 posto glasova.

Kritični izbori 2004: terorizam kao katalizator promjene

Nakon izbornog poniženja 2000. prirodno se nametala potreba smjene generacija jer se staro vodstvo, koje je vrhunac doživjelo 1980-ih, više nije moglo prilagoditi promijenjenomu nacionalnom i međunarodnom kontekstu. Stoga je na stranač-

Preuzevši PSOE Zapatero se suočio s dva glavna izazova: morao je konsolidirati stranku i učvrstiti svoj liderski položaj te tako okončati Gonzálezovu eru i predstaviti PSOE kao kompetentnu i kritičku opoziciju vladajućoj stranci te razviti izbornu strategiju koja će socijaliste vratiti na vlast

kom kongresu u srpnju te godine za glavnog tajnika izabran José Luis Rodríguez Zapatero, koji je od 1986. bio marginalni zastupnik u *Cortesu*, gotovo nepoznat u javnosti, pa čak i u samoj stranci. Preuzevši PSOE Zapatero se suočio s dva glavna izazova: prvo, morao je konsolidirati stranku i učvrstiti svoj liderski polo-

žaj te tako okončati Gonzálezovu eru i odbaciti negativnu prtljagu zbog koje je stranka izgubila izbore; drugo, morao je predstaviti PSOE kao kompetentnu i kritičku opoziciju vladajućoj stranci te razviti izbornu strategiju koja će socijaliste vratiti na vlast. Otpočetak se uspješno nosio s oba problema. Premda nije uspio potpuno revitalizirati stranku, okončao je podjele i sukobe *guerristas* i *renovadores* tako što je njihove vođe zamijenio političarima nove generacije koji nisu bili opterećeni starima ideološkim raspravama. PSOE je pozicionirao kao djelotvornu, ali i konstruktivnu opoziciju vladajućoj Narodnoj stranci. Slijedio je strategiju "mirne promjene" (*el cambio tranquilo*) koja je podrazumijevala izbjegavanje otvorene konfrontacije i nastojanje da se postigne dogovor s vladom o najvažnijim politikama. No kad je to bilo potrebno, Zapaterov je stil postajao agresivan i napadački, posebno kad su posrijedi bile osjetljive političke odluke, kao što su obrazovna politika i potpora vojnoj intervenciji u Iraku.

Ipak, Španjolsku ništa nije moglo pripremiti na dramatične događaje samo tri dana prije parlamentarnih izbora 2004. Naime, 11. ožujka tijekom jutarnjih sati eksplodiralo je deset bombi u tri prigradska putnička vlaka u Madridu, usmrivši više od 190 i ozlijedivši gotovo 2.000 osoba. Aznarova vlada odmah je optužila baskijsku separatističku skupinu ETA-za napade, premda su prve analize sigurnosnih stručnjaka i sam *modus operandi* ukazivali na odgovornost islamskih terorista povezanih s Al Kaidom. Tri dana kasnije Narodna stranka doživjela je izborni poraz i prepustila vlast Zapaterovim socijalistima. U kojoj je mjeri teroristički napad utjecao na rezultate izbora? Istraživanja javnog mnijenja koja su se kontinuirano provodila nekoliko mjeseci prije izbora davala su jednoznačnu prednost Aznarovoj Narodnoj stranci. Premda su Španjolci konzervativnoj vladi zamjerali bezrezervnu podršku uključivanju u irački rat, Aznar je pobjedničko samopouzdanje temeljio na nekoliko čimbenika: prvo, vlada je bila zaslužna za dobre ekonomske pokazatelje – rast BDP-a, nisku stopu inflacije i rekordno nisku nezaposlenost; drugo, vlada se pokazala beskompromisnom u borbi protiv baskijskog terorizma, što je podržavala većina građana; treće, Aznar je održao obećanje da će se povući s čela stranke nakon osam godina, imenujući svojim nasljednikom kompetentnoga i sposobnog političara Mariana Rajoya; četvrto, negativne reakcije na rat u Iraku izgubile su mobilizirajući potencijal i činile su se dalekom prošlošću. Ne treba, s druge strane, zanemariti vrlo aktivnu i jasno strukturiranu Zapaterovu kampanju u kojoj se PSOE uspio približiti Narodnoj stranci stječući sve veće povjerenje birača. Zapatero je uspio strukturirati stranku oko nove generacije socijalista koji nisu imali nikakve veze s korupcijskim aferama iz nedavne prošlosti. Stranački izborni program utemeljio je na inovativnima i vrlo atraktivnim politikama koje su izražavale interese većine birača. Predlagao je osnivanje ministarstva stanovanja koje je trebalo pomoći mladim ljudima da kupe stan, obećao je da će povući španjolske vojnike iz Iraka i zauzimati se za konsenzus o europskoj vanjskoj i obrambenoj politici, naglašavao je važnost efikasnosti i odgovornosti u procesu odlučivanja, smatrajući kako je suradnja s ostalim strankama jedini način da se to postigne.

Znanstvene i stručne analize utjecaja terorističkog napada na ishod španjolskih parlamentarnih izbora pokazale su da je

11-M značajno pridonio pobjedi PSOE-a, budući da je izravnom uzročnom vezom doveo do mobilizacije birača koji bi inače apstinirali. Od ukupno tri milijuna novih glasova koje je PSOE dobio u odnosu prema prethodnim izborima, 1,6 milijuna bili su glasovi onih koji su na izborima 2000. apstinirali. Približno pola milijuna glasova PSOE-u dali su mladi birači koji su prvi put sudjelovali na izborima, dok su nešto više od 300.000 glasova dali birači koji bi inače glasovali za Ujedinjenu ljevicu (nekadašnju Komunističku partiju). Naposljetku, više od 450.000 glasova PSOE je dobio od birača koji su obično glasovali za Narodnu stranku, ali su u posljednji tren promijenili svoje preferencije. Izbori 2004. pokazali su da su smrtonosni teroristički napadi u kombinaciji s vladinom manipulacijom istragom i upornim svaljivanjem krivice na ETA-u djelovali kao katalizator političke promjene.

Zapatero na vlasti: novi model socijaldemokracije?

Zapatero je tijekom četverogodišnjega opozicijskog djelovanja izgrađivao politički projekt nove Španjolske koji je bio pod velikim utjecajem Blairova *Trećeg puta* i Schröderove razvodnjene verzije *Neue Mitte*. U temelju projekta bila je ideja *građanskog socijalizma* koja je pomoću naprednih i sadržajno inovativnih politika smjerala širenju građanskih prava, smanjivanju diskriminacije i promicanju jednakosti. Zapaterova vlada odmah je donijela odluku o povlačenju španjolskih vojnika iz Iraka, počela je kontroverznu političku raspravu o građanskom ratu i Francovoj diktaturi, pokrenula je opsežne socijalne reforme u korist ugroženih skupina – žena, homoseksualca i imigranata, te je nastojala reformirati ustavni status autonomnih zajednica. Zbog tako opsežnih i dubokih strukturnih reformi mediji, političari i akademska zajednica počeli su govoriti o početku *druge tranzicije*. Zapravo, izbori 2004. trebali su, prema *The Economistu*, označiti svršetak prve faze postfrankovske tranzicije i početak druge faze prijelaza iz jednostavne u "kompliciraniju i sofisticiraniju demokraciju". Zapatero se odlučio suočiti s tabuima

Zapatero je tijekom četverogodišnjega opozicijskog djelovanja izgrađivao politički projekt nove Španjolske koji je bio pod velikim utjecajem Blairova *Trećeg puta* i Schröderove razvodnjene verzije *Neue Mitte*

španjolske tranzicije, nedvosmisleno osuđujući građanski rat i Francov režim, ali je svojim politikama duboko zadirao u vjerske i moralne osjećaje Španjolaca.

Nastojeći ostvariti viziju *građanskog socijalizma* PSOE-ova vlada postavila je građanska prava i jednakost kao srž suvreme-

ne demokracije. Novom zakonskom regulativom pojednostavnjena je procedura razvoda braka, osigurani su mehanizmi zaštite žena od nasilja te je dodatno promovirana rodna jednakost na svim područjima društvenoga i političkog života. Vlada je zajamčila jednakost muškaraca i žena u sastavljanju stranačkih izbornih lista, a Zapatero je inzistirao na tome da polovicu vladinog kabineta čine žene. María Teresa Fernández de la Vega imenovana je prvom zamjenicom predsjednika vlade u španjolskoj povijesti. Osim toga, u lipnju 2005. donesen je zakon koji je dopuštao sklapanje braka osobama istog spola, a homoseksualcima je dano pravo na posvajanje djece. Većina zakonodavnih inicijativa bila je suprotna osnovnim polazištima Katoličke crkve, što je izazivalo njezine oštre reakcije. Dodatne poticaje sekularizaciji i smanjivanju utjecaja crkve u društvenomu i političkom životu dali su novi zakon o obrazovanju kojim je vjeronauk kao obavezan predmet u školama ustupio mjesto građanskom odgoju, ali je znatno smanjeno i državno financiranje crkve. Ipak, najviše prijepora izazvale su mjere kojima su se nastojala urediti prava imigranata čiji se broj u posljednja tri desetljeća dramatično povećao. Mjere su uključivale regulaciju statusa više od 700.000 imigranata koji su do tada radili "na crno", kao i *Plan za Afriku* kojim se ilegalnu migraciju pokušalo zamijeniti legalnom migracijom. Ta je obuhvatna strategija predviđala suradnju španjolskih vlasti s državama koje su izvor brojnih imigranata, ali i socijalnu integraciju imigranata u španjolsko društvo.

Španjolski prijelaz iz autokracije u demokraciju zasigurno se može smatrati tranzicijskim procesom *sui generis*. Obilježio ga je visok stupanj konsenzusa i kompromisa među ključnim političkim akterima koji su dominirali cijelim razdobljem tranzicije. Miran prijelaz u demokraciju nije bio moguć bez široke suglasnosti svih slojeva društva o potrebi razvijanja *kolektivne amnezije* o nedavnoj prošlosti. Traumatična iskustva građanskog rata i surovost Francove diktature nisu bili "prerađeni" u kolektivnoj svijesti, nego su jednostavno "zaboravljeni" ili potisnuti na temelju pakta zaborava (*pacto del olvido*) koji je trebao poslužiti kao sredstvo izbjegavanja novih sukoba lijevice i desnice, odnosno novih političkih elita na vlasti i u opoziciji, koje su učeći na tragičnom iskustvu Druge Republike i građanskog rata nastojale prevladati sukobe koji su 1930-ih duboko podijelili Španjolce. Španjolski povjesničar Javier Tusell smatra kako nije zapravo riječi o amneziji nego o želji da se zaboravi. Zapaterova vlada dovela u pitanje *pacto del olvido* donošenjem Zakona o povijesnom sjećanju (*Ley de Memoria Histórica*) 2007. kojim je pokrenuta široka javna rasprava o traumatičnoj španjolskoj povijesti 20. stoljeća. Pokrećući tu inicijativu Zapatero je zasigurno slijedio i osobni interes i osjećaje, budući da su njegova djeda, socijalističkoga vojnog časnika tijekom Građanskog rata, smaknuli pripadnici Francovih snaga. Paket zakonskih mjera predviđao je povećanje mirovina ratnih veterana, osiguranje ekonomskih i zdravstvenih beneficija onima koji su tijekom rata kao djeca bili primorani napustiti Španjolsku, te financiranje ekshumacija i pokopa žrtava rata. Zakon je nalagao uklanjanje svih javnih simbola Francove diktature, ali nije predviđao sudski progon osoba odgovornih za počinjene zločine.

Zapaterova vlada pridavala je veliko značenje i ustavnim reformama gornjega doma *Cortesa* kojim bi Senat postao pravo predstavničko tijelo teritorijalnih jedinica. Smjerala je, također, broj 6 - lipanj 2011.

uključiti imena svih 17 autonomnih zajednica i autonomnih gradova u Ustav te proširiti njihove autonomije, kao i eliminirati patrilinearne primogeniture kao jedini način nasljeđivanja krune. No kako su obje Zapaterove vlade – prva formirana nakon izbora 2004. i današnja formirana nakon izbora 2008. – manjinske, uspjeh ustavnih reformi bio je vrlo ograničen i ovisio je o spremnosti Narodne stranke da surađuje sa socijalističkom vladom. Najdalje se otišlo s reformom statuta autonomnih zajednica kojom se nastojala poboljšati koordinaciju između autonomnih

Dok je na područjima socijalne politike, građanskih prava, ustavne reforme i suočavanja s prošlošću Zapaterova vlada pokazala zavidnu razinu inovativnosti i odlučnosti, u ekonomskoj i vanjskoj politici slijedila je strategiju kontinuiteta s prethodnim vladama

zajednica i središnje vlasti u Madridu te povećati decentralizacija i financijska autonomija. Statuti autonomnih zajednica Katalonije, Valencije, Andaluzije, Aragona, Baleara i Kastilje-Leona uspješno su reformirani i prilagođeni novima ustavnim mehanizmima. Najproblematičnijim se pokazao katalonski statut kojeg je Narodna stranka proglasila protuustavnim, a Zapaterova vlada blokirala brojne radikalne elemente koje su predložili Katalonci, uključujući termine kao što su *suverenost*, *samostalnost* i *pravo naroda na samoodređenje*. Statut koji je predložio baskijski parlament, poznatiji kao *Ibarretxeov plan*, odbačen je zbog formulacija kojima se tražilo priznavanje prava na samoodređenje, stvaranje baskijske države i njezino povezivanje sa Španjolskom na načelu zajednice dviju samostalnih država. Premda je vladina inicijativa dovela do određenih pozitivnih pomaka u odnosu središnje vlade i autonomnih zajednica, Zapatero ipak nije riješio temeljni problem tog odnosa – slabu integriranost autonomnih zajednica u proces donošenja odluka na nacionalnoj razini.

Dok je na područjima socijalne politike, građanskih prava, ustavne reforme i suočavanja s prošlošću Zapaterova vlada pokazala zavidnu razinu inovativnosti i odlučnosti, u ekonomskoj i vanjskoj politici slijedila je strategiju kontinuiteta s prethodnim vladama. U ekonomskoj se politici Zapatero nije upuštao u radikalne rezove, pragmatično zadržavajući ključne ekonomske mjere Aznarove vlade kako bi održao makroekonomsku stabilnost i stalan ekonomski rast. I činjenica što je Pedro Solbes, ministar financija iz posljednje Gonzálezove vlade, nastavio obavljati istu funkciju u Zapaterovim vladama od 2004. do 2009. govori u prilog nastojanju da se zadrži stabilnosti u ekonomskoj politici. Neposredno nakon osvajanja vlasti Zapatero je u vanjskoj politici napravio dramatičan zaokret u bilateralnim odnosima sa SAD-om, odustajući od španjolske potpore ratu u

Iraku i donoseći odluku o povlačenju španjolskih vojnika iz zabljevske pustinje. Međutim, ostali vanjskopolitički prioriteti nisu se značajnije promijenili još od vremena Gonzálezovih vlada – Španjolska je ostala važna članica Europske Unije i NATO-a, gdje nastoji zaštititi i unaprijediti svoje nacionalne interese, dok sa zemljama Latinske Amerike nastavlja održavati posebne odnose kroz godišnje iberio-američke samite.

Je li Zapatero doista proveo drugu tranziciju u Španjolskoj? Odgovor je jasno i nedvosmisleno *ne*. Premda je njegova vlada pokrenula značajne političke inicijative koje su rezultirale trajnim promjenama i visoko postavljenim standardima u određenim područjima društvenoga i političkog života, ipak je pretjerano govoriti o *drugoj tranziciji* i prijelazu u neki bitno napredniji oblik demokracije. Zapatero je ostvario važne uspjehe u području socijalne politike i građanskih prava, no ostala su se *policy* područja – ekonomske i vanjske politike, ustavnih aranžmana i institucionalnih oblika – pokazala otpornima na promjenu. Ustavni okvir demokratskog poretka uspostavljen tranzicijom iz Francove diktature u drugoj polovici 1970-ih ostao je

nepromijenjen. Dva su ključna međusobno povezana razloga ograničenog uspjeha Zapaterovih reformi. Prvo, PSOE u dva posljednja ciklusa izbora nije osvojio apsolutnu većinu mandata, pa je Zapaterova manjinska vlada opstala zahvaljujući potpori malih regionalnih katalonskih i baskijskih stranaka koje su imale značajan ucjenjivački potencijal. To je ograničavalo domete strukturnih reformi, jer se socijalistička vizija španjolskog društva uvelike razvodnjavala u složenom procesu donošenja odluka. Drugo, španjolska demokratska tranzicija i politički život nakon njezina svršetka bili su paradigmatički primjeri dogovornog načina donošenja odluka i postizanja visoke razine konsenzusa i kompromisa među ključnim političkim akterima. Međutim, tijekom dvaju Zapaterovih mandata španjolska politika postala je krajnje polarizirana, ponajprije zahvaljujući radikalnome konfrontacijskom stilu Narodne stranke koja je nastojala osporiti svaku odluku vlade. Napokon, bez obzira na to što se političke promjene koje su socijalisti pokrenuli ne mogu nazvati drugom tranzicijom, Zapaterova vlada ipak je bila ključni predvodnik nove ere španjolske politike. ■